

אמנם שמות המקומות שהוזכרו בספר הם, אלכסנדריה, 151: ארץ ישראל, 66: כבל, 25, 66, 98, (גולה של) 100, 129: בית אל, 56: בקעת יריבו, 151: בית שמש, 58, 59: בית הר (בחר), 151: נבעת בני בנימין, 56: (פלגש בנבעה) 57: הר סיני, 122: חברון, 56: ירושלים, 56: 122: מצרים, 40, 41, 122, 138, 141: פלשתים, 57, 58: פרת, 151: (ברך גדול של) רומי 9, 26, 151: שער, 129:

סליק,

השמות ותיקונים והוספות.

צד י, ציל דומה לחבירו, שם, במ"ע אות ל"ו יש להוסיף, ועיקר נראה שכל המאמר קטוע ומבוטש: צד י"ב, במ"ע אות נ"ו יש להוסיף, ואולי המאמר קטוע, במקרא כתוב ישימ: צד י"ד במ"ע אות ו' ו' יש להוסיף, ובמדרש קהלת פ"א אין זכרון לראשונים, אבל לעיל הקביה עתיד להמנות לו היתה של צדיקים משלו ומושיבן אצלו בישיבה גדולה וכו', ואולי יש להגיה בעין זו ועיי' להלן, גם יש להעיר בענין ישיבה גדולה על מאמר לר' יוחנן (פסחים נ"ג ע"ב) כל המטיל מלאי לבים ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה וכו': צד ט"ו במ"ע אות י"ד יש להוסיף, בילקוט מלאכי כשינוי קצת ושם גרים מעמירן על רגליהם מאפרן מתחת כפות רגליהם של צדיקים ומביאים לחיי העו"הב וכו': צד ט"ז במ"ע אות כ"ה יש להוסיף, ועיי' בדקדוקי סופרים שהביא מן תיקוני ווהר הנוסחא כדהכא, וז"ל תקונא המישאה ח"ב, כמה דאוקמוה מארי מתניתא אם ראתי ת"ח שהטא ביים אל תהדרה אחריו בלי ליה דוראי עשה תשובת: צד כ', צ"ל מאור פנים בתורה שיש בו: צד כ"א, במ"ע אות ז' יש להוסיף, ואיל צ"ל כישראל בכ"ף: צד כ"ב צ"ל ושבנוי: צד כ"ה, הראה הקביה לאברהם איבנו שני בניו, אולי צ"ל בניו: צד כ"ט, צ"ל וטרדתן מן העולם: שם במ"ע אות כ"ו יש להוסיף, וכשכת פ"ח ע"ב: צד ל"א, צ"ל שתעשה לי ריעים: צד ל"ט, צ"ל וכוין שראה הוד: צד מ"א, צ"ל בסוף שיטה ד' (שמות י"ב): צד מ"ו, צ"ל במ"ע אות ב' ברכות י' ע"ב: צד מ"ט, במ"ע אות ב' יש להוסיף, ולפינו צריך להגיה וזמם רשע ועיי' לעיל צד מ"ה: צד נ"ב, טעית הרפוס וצ"ל מי שהוא משכים: צד נ"ו, צ"ל יניסו רבבה: צד נ"ז, אמרו לא הרג אותן וכו' וכן צד נ"ח אמרו לא הרג אותן וכו', אולי צ"ל אמור, כמו בצד נ"ו ומי הרג את כל אלה אמור לא הרג וכו', וכן מסתבר, שם, (שופטים יש) טעות וצ"ל שמואל א' שם: צד נ"ח, רומה צ"ל פרוטה: צד ס"ב, דן אני צ"ל ון אני: צד ע"א, יש להוסיף במ"ע אות י"ב ונרסין בספרו ראה פ"ו קב"ג וברכך ה' אלהיך יכול בטל ת"ל בכל אשר תעשה: צד ע"א, פתח אחר צ"ל פתח אחד: צד פ"ה, כשהיו ישראל במדבר וכו', עפי' העיני נראה שצ"ל במצרים: צד צ"ב, מה שמחתו בהן לאחר שעת מיתה, ל"ל הצ"ל מה שמחתו בהן, לאחר שעה מיתה וכו': שם במ"ע אות כ"א, עכשו מצאתי כס' המעשיות שהוציא הרב החכם דר' מ' נאטער בעיר ראמסאטע תרנ"ו בצד ק"מ, שמעין ביר' עבד סעודת משחה וקרא לכל רבנן ואינשי למקרי לבר קפרא איל וכתב על תרעיה אחר שמחתו מות ומה יתרון לשמחתו וכו', שוב ראיתי בויקרא רבה ר"ש כרכי נ"ב איתחא צוה ר' ללכל רבנן ולא צוה לבר קפרא כתב ליה על תרע ויתיה ואחר שמחתך אתה מאית מה יתרון לשמחתך, והוא נ"ב בקהלת רבה פ"א ושם איתא אחר כל שמחתך מות מה יתרון לשמחתך, ועיי' נדרים נ" ע"ב ונ"א ע"א, ואולי שמקור המאמר הוא לבר קפרא, אמנם אין הכרח אלא שכבר היה מפורסם להם: צד ק"א, צ"ל וישבות המן ממחרת (שם ה' י"ב): צד ק"ב, במ"ע אות פ"ו צ"ל בסהדרון מ"ג: צד ק"ד, צ"ל רם ונשא ונ' (שעיה נ"ז ט"ו): צד ק"ז, במ"ע אות ק"א יש להוסיף, ועיי' דרש לא חלך רביל: צד ק"ז, העלם צ"ל לעולם: צד ק"ט, במ"ע אות ב' צ"ל ועיי' לקמן פ"ה: צד קט"ו, במ"ע אות י"ז יש להוסיף, בפסקי הנוספות מנילה פ"א ס" כ"ג כתבו, אשורית לשון הקדש ולא עברית: ומה שקורין ללהיק עברית, משום אברהם אבינו שסיפר לשון עבר ורואי להיק, ונמסר לאשור שיצא מעצת הפלגה, ולפ"ו למדה אברהם מאשור, אמנם גם לאלו הדברים נעלם לי המקור ועיי' לעיל צד ק"ל בהערה: צד ק"ז בדיה העטופים, עיי' להלן בסדר אליהו וזטא פ"ד צד ק"פ, ויראה שצריך להגיה כאן, שולמדו אותה מתוך הצער וכו' ובקבלה הוא אמר מי הקרמני: צד קכ"א, במ"ע אות ב' צ"ל ובידושלמי שביעית, ויש להוסיף, והא דלעקל וכו' נמצא לר' יוחנן בן זכאי שאמר כן לאפסאיטנס, איכה רבה פ"א: צד קכ"ה, במ"ע אות ח' צריך להוסיף, במקרא כתוב היה דבר ה' אל אברהם: צד קל"ג, במ"ע אות י"ח צריך להוסיף, ועיי' בראש"ע: צד קל"ד, נוהרת צ"ל נזרות: צד קל"ה, בסוף, צ"ל מיכן ואילך: צד קל"ז, כל העישה צ"ל העישה:

צד ק"מ. צ"ל ויאמר לי עברי אתה: צד קמ"ג. אלא מתוכי צ"ל מתוכו: צד קמ"ה. וגם ראינו צ"ל ושם ראינו: צד קנ"ב. במ"ע אות כ"ד יש להוסיף. במקרא כתוב ועמדו רגליו ביום ההוא: צד קנ"ח. צ"ל קל הוא ע"פ מים ונו' (שם י"ח): צד קנ"ט. אחרי דברים כולם, אולי צ"ל אחרית כדלקמן קצו': צד ק"פ. מתר סיני צ"ל מהר: צד קצ"א. ולא בא לידו צדקה לעולם. יש להניח ולא באה לידו. או ולא בא לידו: צד קצ"ד. במ"ע אות ט' צ"ל ר' שמואל בר ר' יצחק. ויש להוסיף. עיי' במדרש קהלת פ"ד ושבתו אני ואראה ונו' אלו הקטנים הננוזין בחייהן בעוון אבותם וכו' באותה שעה אליהו ויל יושב ומלמד סניגוריא וכו' לפיכך חייב כל אדם ללמד את בנו תורה שיצילוה מניהם: והטעיות שנפלו בסמני הפסוקים כבר רשמתיים וחקנתיים במפתח הפסוקים:

הוספה אל המבוא.

לצד ב'. בתוספות חענית נ' ע"א כתבו לכך נקרא מתושי גלעד לפי שהרגו ישראל את אנשי יבש גלעד במעשה פלגש בנבעה ולא נשאו ב"בש גלעד כי אם מעט אנשים מן המיושבים בעיר וכל השאר היו אפסוסף לכך העיר עליו הכתוב שהיה מן התושבים עיי"ש: **לצד ו"ג בהערה.** יש להוסיף והא דגרסינן בפסחים (ע"ב) תניא יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום אמר אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חננתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו וכו'. פירושו נמי שיעיר שמלפנים בישראל הורו להביא חגיגה בשבת: אמנם אם דעתו היה שאליהו יורה כך אז נאמר כר' אשי שם. ואנן טעמא פירושים ניקו ונפרוש:

לצד י"ח. יש להוסיף. והפייטן למו"ש פייט איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה. ובמו"ק (כ"ז ע"א) גרסינן אמקרא ויחוק בבגדיו ויקרעם. א"ל ר"ל לר"י אליהו חי הוא. א"ל כיון דכתיב ולא ראהו עוד לגבי דיריה כמת דמי:

לענין משיח בן יוסף בצר ט' ובהערה שם ובצר כ"ב בהערה. יש להביא ממדרש תהלים מזמור ס'. אבל לעתיד לבא אני מושיעכם על יד משיח בן אפרים ועל יד משיח בן דוד משבט יהודה. ואפרים מעוז ראשי. שקבל עול המלכות תחלה ואח"כ יהודה מחוקקי זה משיח בן דוד. ושם מזמור פ"ו. ולציון יאמר איש ואיש יולד כה. אלו משיחי ה' משיח בן דוד ומשיח בן אפרים:

לצד כ"ו. יש להוסיף. וכן אמרו במדרש תהלים מזמור מ"ג. כמה נאלת את אבותינו ממצרים וכו' וגם לדור הזה שלח שנים כנגדן. שלח אורח ואמתך. אורח זה אליהו הנביא מבית אהרן דכתיב ביה אל מול פני המנורה ונו'. ואמתך זה משיח בן דוד דכתיב נשבע ה' לדוד אמת לא ישיבו. וכד"א הנה אנכי שולח לבס את אליה הנביא הרי אחר. והשני הן עברי אתמך בו ונו': **לסוף מאמר ג'.** בנוסחתנו בברכות ההפטרות. שמחנו ה' אלהינו באליהו הנביא עברך ובמלכות בית דוד משיחך ונו'. א"כ אליהו בא קודם משיח וכמו שהוא לפנינו בפ"ח צד צ"ח אותו תינוק משיח בן יוסף היה ורמו רמותי לעולם שאני יורד תחלה לבלל ואח"כ יבא משיח. אמנם בכל נוסחאות הראשונים ליתא להא דאליהו הנביא: והואיל דאתיא ברכת הפטרה ליריני רואה אני להעיר שהקדימו לברכה הנוכרת רחם על ציון ונו' משמח ציון בכנייה. וא"כ בנין ירושלים קודם מלכות בית דוד. ובאמת סדר תפלת ש"ע הוא מקבץ נדחי עמו ישראל. השיבה שופטנו כבראשונה וכו' בנה ירושלים. את צמח דוד ונו'. ואמרו במגילה פ"ב (י"ז ע"ב וכו').

ימה ראו לומר קיבוץ גלויות אחר ברכת השנים וכו' וכיון שנתקבצו הגלויות נעשה דין ברשעים וכו' וכיון שנעשה דין מן הרשעים כלו הפושעים וכו' וזוהי עמדם וכו' וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים וכו' והיכן מתרוממת קרנם בירושלים וכו' וכיון שנבנית ירושלים בא דוד וכו'. ולפ"ז סדרן של דברים קיבוץ גלויות. ואח"כ מינוי הסנהדרין ואח"כ בנין ירושלים ובאחרונה מלכות בית דוד. וקיבוץ נדחי ישראל לדעת מסדרי התפלה לא יהיה ע"י משיח בן דוד כי אם ה' יהיה מקבץ נדחי ישראל. ולא פירשו לנו על ידי מי. ואחר קיבוץ גלויות ישיבו הסנהדרין למקומם: וזה כדבריו הרמ"בם בה' סנהדרין שכתב (בפ"ד ה"י) נראין לי הרבירים שאם הסבימו כל החכמים שבא"י למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים ויש להן לדון דיני קנסות ויש להן לסמוך לאחרים. א"כ למה היו החכמים מצטערים על הסמיכה בדי שלא יבטלו דיני קנסות מישראל. לפי שישראל מפורקין ואי אפשר שיסכימו כולן. ואם היה שם סמך מפי סמך אינו צריך דעת כולן אלא הן דיני קנסות לכל. שהרי נסמך מפי כ"ד והרבר צריך הכרע. ופ"י אמרו. והרבר צריך הכרע. הוא נמשך על למה היו החכמים מצטערים וכו'. יאמר לפי

שישראל מפוזרים ואי אפשר שיסבמו כולן והוא דבר צורך הכרעת החכמים ואיך יכריעו והם מפוזרים, ובכ"מ ובלח"מ העירו שכפ" המשנה בריש סנהדרין סתם את דבריו, ודעתם שבהלכות לא החליט את דבריו, ובאמת חזק שם הרב את דבריו ואמר, שאם לא תאמר בן אי אפשר שתמאמר ב"ד הגדול לעולם לפי שנוצרך יהיה כל אחד מהם סמוך עיני והקב"ה ייער שישובי כמו שנאמר ואשיבה שופטך כבראשונה וגו' וזה יהיה כלא ספק משיבין הבורא ית' לבית בניא ותרבה וזאת ותשוקתם לא ימית ולתורה ותגדל חכמתם לפני כל המשיח וכו', ואין הדין תלוי אלא בקיבוץ נליות; אמנם אמרם בתפלה תקע בשופר גדול לחירותנו וכו', הוא עפ"י לשון המקרא והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' (ישעיה כז יג) ואין הדברים כמשמעות המלות, אלא היא מליצה מיוחדת על מצות שופר לקרא רזרוז בארץ לכל יושביה בשנת הייבול, והוא שופר של חירות, וראיתי בתו"ש ריש סנהדרין ב"ה סמיכת וקנים שכתב בפירושו המאמר והר"ב צורך הכרע, לפי שאפשר לדחות הראיה שכתב שהר"י יעיר השי"ן ב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' ולשתי הדעות שכתב הרמב"ם בסוף ה' מלכים הנה ביאתי קודם ביאת המשיח והרי הוא סמוך בלי ספק ויביל לסמוך וכו', והנה העמים בזה כבינות הר"מ דברים שלא חשב מעולם, שבאמת לדעת הרמב"ם אין המקרא הזה אלא מליצה שיקום כביא דוגמת אליהו הנביא, שזה לשונו (בה' מלכים פ"ב), וראה מפשוטן של דברי הנביאים שבתחלת ימית המשיח תהיה מלחמת נגו ומנוג ושקדם מלחמת נגו ומנוג יעמוד נביא לישר (אתל ישראל ולהבין לכם וכו') ועי"י בפירושו סוף עדינות), ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו וכו', והרי הרב ז"ל סתם (בפ"א ה"ג) ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צורך לעשות איתו ומיפתים וכו' אין הר"ב בן שהרי ר"ע חכם גדול מחכמי המשנה היה והוא היה נושא כליו של בן כוזבא המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח ודימהו הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח עד שנהרג בעינות וכו', וזה מוכח שדעת הר"מ שאין הכרח בגילוי אליהו קודם ביאת משיח, שאך דימו על בן כוזבא שהוא המלך המשיח הרי לא בא אליהו, אבל ודאי שדברי התו"ש נכונים לעצמם, שכן אמרו במדרש תהלים מזמור ב', ד"א אני שכבתי ואישנה אמרה בניא אני שכבתי מן הנבואה, ואישנה מרו"הק הקצות ע"י אליהו, שני הנה אנכי שולח את אליהו וגו', כי ה' יסמכני על ידי מלך המשיח; אמנם בנין ביה"מק אנו תלוי לא באליהו ולא במלכות בית דוד, ובנין בית שני יוכיח, וכן כמה מדרשים מספרים שחשבו לבנותו תחת ממשלת הרומיים, ומפירש אמרו בירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ב א"ר אחא ואת אומרת שבה"מק עתיד להבינות קודם למלכות בית דוד עי"ש, ובתפלת ש"ע קבעו אותה החפלה בכרכת עבודה, ובכרכת המזון קבעו אסדר על ישראל עמך (בנין נליות) ועל ירושלים עירך (בנין ירושלים) ועל ציון משכן כבודך (שיבת הסנהדרין בי מציון תצא חורג), ועל מלכות בית דוד משיחך (ועל תבית הגדול והקדוש וגו' בנין ביה"מק), ומסיימן בבנין ירושלים שהוא העיקר, ובתפלת ר"ה סדרו ובנין תן כבוד ה' לעמך וגו' שמחה לארצך וששון לעירך, ואח"כ וצמיחת קרן לדוד עבדך, הא למדנו שתקותן של ישראל היא שיתקע בשופר גדול לחירותן וישובי שופטיהם כבראשונה וירושלים תבנה על מכוה ואח"כ ימלוך עליהם בן דוד משיח ה', וכל זה הוסיף מתחלת קיבוץן של ישראל עד יאמר בן דוד המלוכה נקרא ימות המשיח:

למאמר ד' בהתגלות אליהו, בספר המעשיות שהוכרתי לעיל (צד קל ט) צד ס ב מעשה דר"א בריש, שהבאתי מפסיקתא דר' כהנא בצד ל' ובסנין אחר בצד ל' מזהה הר"ש, כולא שם בסנין אחר קצת ועפ"י יש להגיה בפסיקתא:

שם צד פ"ג הסיפור מפסיקתא רבתי ד"י הדברות שהבאתי בצד כ"ה, והוא שם בשינוי סנין, וראה הפלא ופלא איך נשתנה זה הסיפור בספר קב הישר פני"ב, כתב בא וראה מה שהובא במדרש פסיקתא רבתי, מעשה בעשיר א' שהיה לו סך עצום ורב והיה חכם מופלג וחסיד במעשיו ולעת וקנתו עלה ברעתו לילך וליסע לא"י ובנסיעתו בדרך הגיע לעיר אחת

ה' בספר אלון ככות (דפוס פינורא תקפ"ג) צד ס"ג כתב וז"ל, ונ"ל להביא ראיה לשיטת הרמב"ם שלהיו ה' מלכים שהבאתי בפתיחה (עי"ש ה' ע"ב) דיש בן החכמים סבדי דמשיח ב"ד בא קודם שבא אליהו ה' והכ"מ לא הראה מקומו (לפנינו שם בחיפך כטו שהעתקתו) כפ"י חלק איתא ריב"ל אשכחתי לאליהו הנביא וכו' א"ל אימת אתי משיחא א"ל לכשירצה האדון הוה, (עני לעיל צד ל"ז) וא"ל כוון האליה בא תחלה כ"ט לא שאול אימת אתי מר כדשאל בתר הכי למשיח עצמו, אלא ודאי דכ"ל ביאת משיח קודם ביאת אליהו וכו', ובפתיחה שם הביא ראיה לדעת הרמב"ם שלא כדברי התו"ש כסנהדרין מהוירושלמי דבנין ביה"מק קודם מלכות בית דוד וא"כ בשנת בנין ביה"מק כבר יהיו סנהדרין וכו' יסמכני וכו':

קהלה קדושה מערי הישמעאלים (ס) [ו]ראה אחד ושמו ר' אלכסנדר שהיה רוב היום בב"הבנ עוסק בתפלתו ועומד בטלית ותפילין וכו' באריכות דברים, ומסיים אז אמר ר' אלכסנדרוס כאשר שנתפרסם הדבר שהוא רשע נמור הלך והמיר דתו הוא ואשתו ימח שמם וזכרם: מי זייף זה הסיפור. אי אפשר לחשוך את בעל קב הישר שהרי כתב מה שהובא במדרש פסיקתא. אלא וודאי שהיה פסיקתא מוויפת לפניו:

שם צד קל"ה הסיפור בריב"ל שהבאתי בצד ל"ב כסגנון אחר קצת:

שם צד קל"ז הסיפור ברשב"י שהבאתי מב"ר פ' נח בצד ל"ח:

שם צד צ"ח סיפור ארוך דוגמת הסיפור בתנחומא שהבאתי בקיצור בצד ל', מעשה בראובן הבלבר שמימיו לא טעם טעם חטא אלא פ"א הלך לכו"הבנ בשחרית ומצא אדם יושב במקומו מיד נוף בו וכו'. וכשבא מלאך המות הכירו ר' ראובן וכו' שלחני הקב"ה ליטול את נפש בנך. א"ל למה. א"ל מפני שנופת בעני זה. א"ל אם כך נתחייבתי הנה לו ל' יום עד שאני מכניס את בני אל ארוסתו וישמח בה ואח"כ קח את נפשו וכו'. לאחר כ"ט ימים ששימח את בנו בא אליהו ו"ל יושב לו אצל פתחו של נער מיד נרתע הנער וישב לו. א"ל זקן מפני מה באתה. א"ל בני אני אליהו באתי לבשרך וכו'. א"ל למה כשבאך עולה לפני התיבה ואתה עומד משמאלו הבט וראה עני א' לובש בגדים צואים סמרטוטין חלוק לו כבוד וכו'. ואח"כ מסופר באריכות איך שכאו אביו וזקנתו לתת נפשם תחת נפשו ולסוף ירדה הכלה מתופתה ובהא לתת נפשה תחת נפשו. מיד נתרחס עליה מלאך המות ונפלה רמעה של רחמים מעין מלאך המות. אמר הקב"ה זה שהוא אכזרי הורג נפשות נתרחס על אלו אני שכתב' כי אל רחום ותנון לא ארחם עליהן וכו'. הרא דכתיב או תשמח בתולה במחול וכו' ר' יהודה אמר כהנים היו וכו': מקור זה הסיפור נעלם לי. אמנם מהסיום שהזכיר את ר' יהודה נראה שהיא אנדה עתיקה אם לא נאמר שזה הסיום הוא מוויף:

בסדר ב"ת רחל (ע"י) אוצר הספרים ערך תפלות ס" תשס"ו) לר' נפתלי כהן נמצא לו פיוט למוצאי שבת שארג בו כל המאמרים בתלמוד שהוזכר בהם אליהו. ואמר בסוף הזמר. איש נזכר שמי בתלמוד ערבן מנין מאה וחמשה פעמים במקום תחנונים: והגני מביא ממנו המאמרים שנעלמו ממני. אמר. איש פסולתא דתמרי ורעון כד קנו ביד ר' כהנא. איש עבבו מלשלוף מסנאי אחרינא במאמר האל לעלמא הריבנא: ובלי ספק שכונן לנמרא דתענית כיר ע"ב. רב יהודה הוא הנהו בי תרי וכו' יריב עיניה והוה כפנא. אמרו ליה רבנן לר' כהנא בריה דר' נחוניא שמעיה. מר דשכיח קמיה ניעשייה דליפוק בתפחא דסמיך לשוקא וכו'. הוא כנופיא אמר להו מאי האי. אמרי ליה אבוספא דתמרי קימי דקא מורבן (פרש"י על כלי מלא תמרים או פסולת של תמרים). אמר ש"מ כפנא בעלמא. אמר ליה לשמעיה שלוף לי מסאניי. שלף ליה חד מסנאי ואתא מיטרא. כי מטא למשלף אחרינא אתא אליהו ואמר ליה. אמר הקב"ה אי שלפת אחרינא מהריבנא לעלמא: אבל עכ"פ הריבנא איש פסולתא דתמרי ורעון וכו' הוא סתים. ואפשר שנוסחא אחרת היתה לו. ובפ"ר ר' חננאל גרס רב יהודה שלף מסאניה למבע רחמי אמטרא איתחיו ליה חלמא אי שלפת אחרינא מחריב עלמא (וע"י) בדקדוקי סופרים):

עוד שם. איש סח לר' אלעזר לך אל האומן ואמור כמה מכוור האי מנא: הנה כון למעשה המכוור על ר' אלעזר בתענית כ' סוף ע"א וע"ב. נודמן לו אדם אחד שהיה מכוור ביותר וכו'. וברש"י שם יש ספרים שכתוב בהן אליהו זכור לטוב והוא נתכין להוכיחו שלא יזניל בדבר. ובתו' שם כתבו במס' דרך ארץ מפרש דאותו אדם היינו אליהו וכו'. ובגליון שם העירו. אפשר בהנוסחאות שהיו לפני התו' היה כך אבל לפנינו ליתא. ואולי שהנוסחא הראשונה היתה כר"ת נודמן לו א"א. ויש מי שקראו אדם אחד ויש מי שקראו אבא אליהו:

עוד שם. איש אשר נמנע מלהשתעי בהרי האי נברא שנמנע מלשמש מלא עין בביתן:

ונעלם ממני לאיזה מאמר כוין:

עוד שם. איש טייעא נזכר כמה פעמים בתלמוד וספרים עליו מכונים: וע"י לעיל צד כ"ח ובהערה שם ומה שהבאתי שם מהילקוט. אמנם שזכר כך כמה פעמים נעלם לי: עוד שם. איש פנע בר"י בן קסמא לנסותו לרור ויתן לו כסף וזהב ואדרכמונים: זה הסיפור הוא לפנינו באבות פ"ו מ"ט ולפנינו כתוב ופנע כי אדם אחד. ואולי דעתו שאדם א' הוא אליהו דוגמת הא דתענית לעיל. או שהיה כתיב כספרו ופנע כי א"א וכמו שכתבתי לעיל:

לצד נ"א. שם כתבתי וכמדומני שלא נמצא עוד בתלמוד תנא דבי ר' עקיב וכו' (יע"י) בהערה צד ס"א). ועכשיו מצאתי בסוכה (מ"ט ע"ב) תנא דבי רב עקיב מאי דכתיב חמוקי ידכך למה נמשלו דית בידך לומר לך מה ירך בכתר אף ד"ת בכתר. והיינו דא"ר אלעזר הגיד

לך אדם וגו' והצנע לבת עם אלהיך. עשית משפט זה הדין וכו'. והצנע לבת וגו' זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה. והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה הצנע לבת. דברים שדרכן לעשותן בצנעא עאכו"כ. ולמדת מזה דמה שאמרו במ"ק (פ"ו ע"א) שוב פ"א נזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק. מאי דרש חמוקי ירכיך וגו' מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר. לאו מפי המסורת אמרו שרבי דרש כך. אלא סתמא הנמרא אמרה להאי דרש שנסנה בתנא דבי ר' ענן לפרש מעמו של רבי. והנה זה הדרוש הוא לפנינו פי"ו צד פ"ד. אשרי אדם שמעשיו מרובין מחכמתו לה"ד לרגל זו שהיא מנוחת במנעל ומנוצלת מכל צער ויונו שני מה יפו פעמיך וגו' מה חמוקי ירכיך בסתר אף כל דבר שיעשה אדם בסתר תורה בסתר צדקה בסתר וכו'. וענין זה מחוקקי בהשעתי שקראו כרייתא דסדר אליהו בשם תנא דבי ר' ענן: למאמר ז'. צד ע"ח. כתב לי ידידי מעיר ירושלים החכם הנודע בספריו הנחמדים מ"ה אל עזר הלוי המכונה דר' גרינהוט ו"ל. מצאתי בכ"י ילקוט מכירי למשלי לסי' כ"ב שהביא בשם במ"ד [אך שם ליתא] ו"ל: אמר אליהו כל מי שאינו אומ' דבר בשם אומרו מביא פורענות לעולם וכל האומר דבר בשם אומרו מביא נאילה וכו' - ולפי הנראה חסר זה בתחומא במדבר. -- עב"ד: ונפנית אליו במכתבי ובקשתי להעתיק לי הכרכים בחיבורן עם מה שלפניהם ושלאחריהם. והוא נענה לי בטוב וכתב ו"ל. המאמר מתחיל בהקדם הציון: במדבר סיני רב"ה (פ' ה'): ה"ד אל תגול דל כי דל הוא וגו' אמרו רבותינו וכו' עד והרגתי אתכם בהרב ואח"כ: ד"א אל תגול וגו' א"ר לוי זה התורמוס [כמו בתחומא אך הציון תחומא ליתא] שהוא נכנס עם הפרפת. הרי היו לפניו מינוי הרבה [כמו בירושלמי ברכות פ"ו ד"ה] אומר אם ביניהן מ'מין שבעה ר' ירמיה בשם ר' אבא אומר מברך על תורמוס א"ר לוי משום אל תגול דל כי דל הוא. אמר חזקיה [ככתבתומא] ור' ירמיה ור' תייא בר אבא בשם ר' יוחנן כל מי שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו נאמר אל תגול דל כי דל הוא. וצריך אדם כשהוא שומע דבר לומ' בשם אומרו אפי' משלישי [של] הלכה דתינון א"ר נחום הלבלר כך מקובלני מר' מאשיה שקבל מן הזקנים הל"מ מסיני כל מי שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו הכתי' אומר אל תגול דל כד"ה אמר אליהו כל מי [כמו שהבאתי לעיל] מביא נאילה לעולם שני ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי וע"י כן ננאלו שני ותאמר אסתר וגו'. ד"א אל תגול כי דל הוא מדבר בשבטו של לוי [כמו במדרש שם בקצת שינוים]. עב"ד: והנה לפנינו בתחומא במדבר פ"ו אל תכריחו איתא לה הבי א"ר חזקיה אמר ר' ירמיה [ור' חייא] בר אבא בשם ר' יוחנן כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו הכתוב אומר אל תגול דל וגו' וצריך אדם כשהוא שומע דבר לומר איתו בשם אומרו אפילו משלישי הלכה ששנו רבותינו אמר ר' תנחום הלבלר מקובל אני מרבי מיאשא שקבל מן הזקנים הל"מ כל מי שאינו אומר דבר משל תורה בשם אומרו שעליו הכתוב אומר אל תגול דל וגו'. וכל האומר דבר בשם אומרו וזכה שינאלו ישראל עליו אל ידו ממי אסתר למד מאסתר ששמעה הרבר ממרדכי ע"י כן שננאלו ישראל על דל היו אם שמעת דבר הוי אומר בשם אומרו: והנה בלי ספק שהרברים משובשים. בתחומא חסר ונקטע המאמר. אמר אליהו כל מי שאינו אומר דבר בשם אומרו מביא פורענות לעולם. שהוא הרישא. אמנם כהרבדל הניסחאות בס"פא וכל האומר דבר בשם אומרו וכו'. נראה דניסחת התחומא עדיפא מניסחת המכירי. אולם המאמר אחר הלכה למשה מסיני. כל מי שאינו אומר דבר משל תורה [במכירי] ליתא תורה) בשם אומרו שעליו [כמכירי עליו] הכתוב אומר אל תגול דל כי דל הוא. אין לו שום ענין. ובעל עין יוסף נדחק וכתב על מי שאינו אומר וכו' זה חזר לדלעיל ואינו מרדכי ר' תנחום ובצ"ל כל מי וכו' עליו הכתוב אומר. ואמנם בילקוט איתא לה הכי. א"ר יוחנן [ושאר השמות קיטע] כל מי שאינו אומר דבר בשם אומרו עליו הכתוב אומר אל תגול דל צריך [בתחומא וצריך] אדם כשהוא שומע דבר לומר אותו בשם אומרו אפי' משלש הלכות ששנו רבותינו א"ר נחום הלבלר מקובל אני מר' יאשיה [וברפוס ישן סאלוניקי מר' יאסא] שקבל מן הזקנים הל"מ וכל האומר דבר בשם אומרו מביא נאילה לעולם ממי אתה למד מאסתר ששמעה הדבר ממרדכי ואמרה לאחשורוש שני ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי על ידי כן זכתה שנגאלה [צ"ל שנגאלו וביה ברפוס ה"ל] ישראל על ידיה. ונסחא זו נכונה. אלא שגם בילקוט קטועה רישא. אולם המאמר משלישי הלכה ששנו רבותינו וכו' [שהנהי ירידי של הלכה]. או כניסחת הילקוט משלש הלכות וכו' הוא סתום. ובעל עין יוסף פ"ו ו"ל. כצ"ל א"ר תנחום [במשנה איתא נחום] הלבלר מקובל אני מר' מיאשא שקבל מאבא [נ"א מאביו] שקבל [מהזוג] [מזונות שקבלו מן הנביאים] כו' שביה במשנה פ"ב דפאה ומוה למדנו שצריך לומר השמועה בשם אומרו עד השלישי: וזה הפי' אינו מסכים עם האמת

שדי הם ולא נ' ר' מיאשא ואבא והוונות והנביאים. ומה יענה לני' הילקוט משלש הלכות. ועוד שכפי נוסחת התנחומא והילקוט אינם אלא ב' ר' יאשיה והוקנים (ובמשנה שבירושלמי הנוסחא. אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מישא שקיבל מאבא שקיבל מן הוונות שקיבלו מן הנביאים הלמ"מ). וריש מתיבתא דילן החכם המפורסם מוהר"א דר' שווארץ העירני על הגמרא דניר (נ"ו ע"ב) כל שמעתתא דמתאמרה בכי תלחא קדמאי ובתראי אמרינן מציעאי לא אמרינן. עיי"ש ברשיי ותו'. ולא מצריך להוכיח אלא ב' (ורנכ"י מייתי לזה ראייה ממשנה דנחום הלבלר. ואילו יהושע וכלב לא קחשיב. כלו' דסדר הקבלה הוא משה ליהושע ויהושע לוקנים דהיינו כלב. ווקנים לנביאים). אולם ראיתי בתנחומא דפוס ישן (פ"פ באררה תס"א) אפי' משלשי הלכה חסר יו"ד. ועמדתו על פירושו של דבר ע"פ הירושלמי שבת פ"א בהלכה לא ישב אדם לפני הספר. ר' חזקיה ר' ירמיה ר' חיה בשם ר' יוחנן אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה שלשלה ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון. והוא נ"ב בקידושין פ"א ה"ז (ושם איתא בשיבוש ר' חזקיה בר ירמיה) ובלי ספק שאילו המאמרים בהדרי איתאמרו מהנהו אמוראי בשם ר' יוחנן. מעתה. אם נבא להגיה נניח בתנחומא אפי' משלשלי הלכה ובילקוט אפי' משלשל הלכות. אמנם לדעתי אפי' הגיה אינה צריכה אלא לישנא קטיעה היא עיי' ערוך ערך של נ':

ואגב אורחא אזכיר שהמנ"א בא"ח ס" קנ"ו כתב כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו (נדרים פ"ק). וכתב עליו בעל מחצית השקל נדרים פ"ק לא מצאתי שם ופ"ק דמגלה ובפרקי אבות (פ"ו) חנן כל האומר דבר בשם אומרו מביא נאולה לעולם. כלו' אבל לא שעובר בלאו. וראיתי בספר אלון בבית (שהזכרתי לעיל בהערה) בחלק שעה הגדה כ"ג ע"א שכתב על המנ"א וז"ס הוא דאיתא הכי בספרי פ' כי תצא דעבר בלאו דלא חסינן נבול רעך: ובלי ספק שזכרוננו הטעהו דהתם דרשוהו לענין המחליף ר"א ברד"י ור"י ברד"א. אבל הלאו הוא מפורש בילקוט משלי כ"ב. אל תגול דל וגו' אמר רבי שמעון בן יוחאי א"ר יצחק בר טבלא אמר ר' המא משום רבי אחא דתנאי רבי חיאי כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו שנאמר אל תגול דל כי דל הוא. ונרשם בנליון נדרים פ"א. וזה הטעהו למנ"א ובאמת שרשימת הנליון היא טעות. גם שמות האומרים הם בשיבוש שאי אפשר שרשבי יאמר בשם אלו הנזכרים ואם לא יהיה השם רשבי טעות צריך להגיה ור' יצחק בן טבלא. כלו' שרשבי אמרה ור"י בן טבלא אמר ר"ח משום ר"א דר' חיאי תני לה: והנה לפנינו פ"ח (צד צ"ט) אבל עני במה יקרא שמו לפניך יקרא שמו על שם בנו כיצד וכו' עומד בנו ושואל הלכה בבית המדרש אומרים זה בן מי הוא בן איש פלוני עני הוא ונמצאו הרבים מברכים לשמך הנרול בבית המדרש הא למדת שאין הקב"ה נותן בינים לעניים במחשבה שנאמר אל תגול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו'. ועפ"י דרכנו למרנו שהמאמר מקושע. ושפיר מייתי קרא דאל תגול דל וגו':

מאמר י'. צד ק"ט. יש להוסיף בענין מעלת העסק בתורה הא דירושלמי ריש פאה. ותלמוד תורה כנדר כולם ר' ברכיה ור' חיאי דכפר תחומין. ח"א אפי' כל העולם כולו אינו שוה לדבר אחד מן התורה. וח"א אפי' כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה. ובירושלמי פסחים פ"ג ה"ז. ר' אבדו שלח לר' חנינה ברבי יוכי בטיבירה. אתון ואמרינן ליה נמל הוא חסד. שלח ומר ליה המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבירא. שכבר נמנו ונמרו בעלית בית ארס בלוד שהתלמוד קודם למעשה. רבנן דקיסרין אמרין הדא דתימר בשיש שם מי שיעשה. אבל אין שם מי שיעשה המעשה קודם ועיי"ש:

הוספה ב'.

בהקדמה בל"א כתבתי שבילקוט מכירי אינו מוכיר את סדר אליהו. ולא היה תחת ידיו רק הילקוט מכירי על תהלים והעירני הרב החכם דר' נאלדפאהן. במכתבו שכתב להרב מוה"רם גידעמאנן. כי לא ראינו אינו ראייה אולי מוכירו בספרים אחרים. והנה הראני ריעי עמיתו פראפעמאר דר' ביכלער שבילקוט מכירי על ישעיה צד רכ"ו ס"י נ"ה הביא. קרא בנרון וגו'. סדר אליהו וזמא. קרא בנרון אל תחשוך ר"ש בן חלפתא אומר יש בו לשבח וכו'. והנה כולו באמת בפכ"ב כאלוהו וזמא כמו שנרפס בוויניציאה. אלא שבאמת אינם מסדר אליהו אלא שנתוספו עליו. ועכ"פ היה לבעל הילקוט הזה הסדר כמו שנרפס בוויניציאה:

עוד העירני שהמאמר צד קל"ג מיכן שמעת קדושת שבת וכו' מיכן אמרו שיניהן של אוכלי ישראל וכו' נמצא לו דונמא באותיות דר"ע בסופו באות ש"ן ושיש לדון מזה על קדמות יאחזר הסדרים. ואפריון נמטייה ליה למר שאם אין ראייה לדבר וכו' לדבר איכא לקדמות

הסדרים. ואומר זה החיבור שנקרא אותיות דר' עקיבא (ר"ע זה לא ידענו מי הוא) נתחבר אחר חיבור תלמוד בבלי כדמוכח מתוכו בסיום החיבור שכתב וז"ל. והו שאמר ר' יצחק מרגלא בפומיה דר' אבא למימר סוף ארם למות וכו'; כל המאמר כמו שהוא בנמצא בדברכות (י"ז ע"א). אלא שלפנינו שם הנוסחא ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף ארם למות וכו'. ונוסחא אחרת א"ר יוחנן כי הוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב וכו'. ואח"כ הובאו שם ה' מאמרים המתחילים מרגלא בפומיה. והנה בעל האותיות היתה נוסחתו א"ר יצחק מרגלא בפומיה דר' אבא. אבל כל סגנון המאמר מוכיח שהוא הוא המאמר בדברכות אלא דנוסחא אחרת לו בשמות בעל' המאמר. וא"כ נתחבר אחר התלמוד. אמנם נתחבר בימי הגאונים. שבאלפא ביה דאח"ס בטי"ע (כדפיס אמסטערס ו' ע"ב) כתב. י"ף אל תקרי נ"ף אלא נ"ף זו נופה. של תורה שראשי ישיבות גאון יעקב מתעסקין בה ומורי פרט וכלל והיות פרט וכלל והיות איסור והיתר לישראל. ומלשון זו ראה שנתחבר בימי הגאונים. וכשנסתכל שם באות ש"ן (כ"ז ע"ב) נכיר שבעל האותיות ידע מזה המאמר ע"פ השמיעה ושניה אותו. ועיקר המאמר הוא בסדר שלפנינו. וכן יש לדון משם באות גימיל (י"ד ע"ב) שכתב. מבקר ועד ערב אומרים ק' ק' ומערב עד בקר אומרים ברוך שם כבוד ה' מקדומו. שנמצא לו דוגמא לפנינו צד ל"ד וקס"ג. אבל דלא כוותיה עיי"ש:

בהקדמה בלי"א הבאתי המאמר הכל תלוי במול אפי' ס'ת שבהיכל. והערתיו עליו
(כפי שאתרנים את לי"א לל"ע) לי נודע המאמר רק מן הדרוש אפי' ס'ת שבהיכל. וכתבו אלי החכמים רבים בענין מקורו של המאמר. והוא בזה: והוא כתב שהוא כפי' נשא בתיקוני זוהר. ודעוין הוה אינו נכון. ושם נמנו ונתבארו תלת עשר תיקונין בדיקנא יקירא עלאה דסבא קדישא טמירא סתימא דכלא. וז"ל שם. תקונא תמינאה נפיק חד חוטא דשערי וכו' קס' ר' אלעזר בריה פתח ואמר הכל תלוי במול ואפי' ס'ת בהיכל. מלה דא אוקימנא בספרא דצניעותא והכי קאמר וכו' הכל תלוי במול. ותנינן ס'ת קדש ונרתקו קדש והיובל קדש וכו'. אלא הכי אוקימנא בספרא דצניעותא האי חוטא יקירא קדישא דכל שערי דיקנא תליין ביה אתקרי מול וכו'. אמאי מול משום מקור תליין מולי מולי ומניה עלאין ותחאין תליין. והנה כל העמוד על סגנון הענין יכיר שאין כאן מקור המאמר אלא שבעל הוזהר משתמש ודורש במאמר קדוש. ועדיין צריך לחפש אחר מקור המאמר. אמנם תיקוני זוהר סתם ידענא. וז"ל בתיקונא ס"ש. ואפי' דכולא תליא במול אפי' ס'ת שבהיכל. ובתיקונא ע'. ובהווא זימנא הכל תלוי במול ואפי' ס'ת בהיכל. וגם זה אינו אלא שימוש במאמר נודע. והרב החכם הבקי באגדות מו"ה יהודה. הנודע בשם דר' טהעאדאָר. כתב מאמר ארוך (על אודות הוצאתי את הסדרים) במחברות לחכמת ישראל היוצאים לאור מדי חדש בחדשו ע"י חכמי ברעסלוי. וכתב שם. האומנם שגם זה המאמר תלוי במול. שבפ"י הרקנט' פ' תולדות הביאו בלשון וזהו מה שאמרו רי"ל. ואח"כ רמו על ספרי החכמים צניץ וברזיל נחיי נפש שמדברים על מקור המאמר: והנה אבאר את דברי. כל היודע סגנון לשוני יודע כי לא ארכן אני. ואם לא הייתי בא רק לנלות מקור המאמר הייתי מרמו בוה"ל. מהר"מ ש"ף בדרושים. ותו לא מידי. ובמותר הדברים כאתי להגיד. יודע אני שכבר דברו חכמים בענין מקור המאמר. אבל זה המאמר הוא מהמאמרים המעופפים באויר ושגורים כפי כל בני הישיבות אשר אינם עוסקים בספרים הנסתרים רק בספרי הלכות. ומדיכן שגור המאמר כפי בני הישיבה. ע"ז אמרתי דלדידי ולדכוותי ידיעת המאמר היא ממהר"מ ש"ף. אמנם מדיכן לקח מהר"מ ש"ף את המאמר הוא ענין אחר. והוספתי שהוא פירשו בתריעות השכל. וזאת תוכיח להמתנין שלא לקחו מהתקונים. וזי בארבות זו: וזה החכם שהוכרתי תפס עלי במה שדרכי תמיד להעיר במקרא כתוב. על זאת השכתי בהערה אל מפתחות הפסוקים לעיל צד קל"ג: נס מצא סתירה בדברי כמה שבאתי להוכיח מלשון הערוך שלא היו ברורות האחרונים כתי מהסדרים בנמצא. ואמרת' שבעל הילקוט מעתיקם. וכי בעל הערוך מאחר לבעל הילקוט וכו'. אולם ממה שהיה לבעל הילקוט כתי' אינו מוכח שהיו בנמצא אבל מלשון הערוך מוכח שלא היו בנמצא. וברוך השערה אומר שגנוהו שלא לחקות המושלמים שהמלאך כתב לו את הספר הדת שלו; וכבר הוכרתי לעיל צד פ"ט השערה אחרת בטעמו של בעל הערוך. ובענין הבחינה במלאותה שנשתמש בה המעתיק הארוך החכם הנוכר. ואומר אני בדרך כלל. אני שמתי לי לחוק שלא לשנות טופס הכתי'. אך במקום שיבולבל הקורא ולא ידע ענין המלה הסגרתיה והוספתיה ככתיבה המורגלת. וכדרך שעשה עזרא הסופר בניקודיו ואמר אם יבא אליהו וכו':

אמנם בכלל הספר וסידורו דבר החכם הנוכר נכוחות ונכונות כאשר ימצא הקורא ברור במאמרי המבוא:

הוספה ג'.

ידידי ידיד ה' עתיר נכסין ועתיר פומבי זהו בעל הגדות החכם הישיש מו"ה ר' שלמה באבער ה' יאריך ימיו שלח לי הרשימה הנוספה כאן לספחה אל המבוא. ובטוח אני שכל אהובי דברי חז"ל יתנו לו תודת לבכם בעמלו אשר עמל בה. והקדים לרשימה זו אנרת כתובה אלי (שהשמטתיה) ובה הביא הערות בענין הילקוט. ומונה בה את כל רשימותיו שעשה על הילקוט. ומדבר בפרט על הרשימה הנוספה הזאת. וגם הוא מדבר על ליקוטים מבעל ראשית חכמה (אשר כבר דברתי על זה לעיל צד פ"ז). גם הוא מזכיר כת"י מרשימת החכם נייבויער באקספארד. עיי' עליו ועיי' מה שכתבתי לעיל צד פ"ח. ולכבוד הישיש הנכבד רב פעלים במדרשים והגדות הנה ספחתי כולם אל ספרי בטופס שכתבם אלי. רק זאת אעיר עוד. שכבר נגע החכם הזה בפנה זו בבית תלמוד ד' צד נ"ו ובמבוא לתנחומא צד פ"ד בהערה אות ":

וזה החלו.

בעל הילקוט כאשר הביא בילקוטו מאמרים ממדרשים לא ציין הפרשה או הפסקא או הפרק, רק מציין בסתם ב"ר ו"ר פסיקתא תנחומא ודומיהם. וגם כאשר הביא מאמרים מתנא דבי אליהו, לא ציין באיזה פרק הוא ובעבור זה רבים וכן שלמים לא ידעו המקור, והביאו המאמרים בשם הילקוט, לכן רשמתי פה ברשימה באיזה מקומות הביא את תנא דבי אליהו ואנה המאמרים נמצאים לפנינו. ובעבור זה יוכל הקורא להשוות המאמרים, ולראות השינויים בין הנוסחא שהיו לפניו לבין הנוסחא אשר לפנינו. והנה הרשימה הזאת היא רשימה י"ז אשר ערכתי מהילקוט: א' במבוא לפסיקתא דר"כ רשמתי כל המקומות שהביא הפסיקתא דרב כהנא. ב' שם במבוא רשמתי כל המקומות שהביא את הפסיקתא רבתי. ג' במבוא להתנחומא רשמתי המקומות שהביא את התנחומא הקדום (אשר הוצאתי לאור) כי התנחומא הנרפס מכבר כ"א הביא. ד' שם רשמתי כל המקומות אשר הביא את הילמדנו הנאבד. ה' בפתח דבר ללקוטים מן מדרש אלה הדברים וזטא ערכתי רשימה מכל המקומות שהביא מאמרים בשם מדרש אלה הדברים, ואנה נמצאים במדרש דברים רבה לפנינו (הרשימה לא נרפסה בבית תלמוד רק נרפסה בעלה מיוחדת). ו' בלקוטים הניל אספתי כל המקומות אשר הביא את מדרש אלה הדברים וזטא. ז' בלקוטים ממדרש אבכיר רשמתי כל המאמרים אשר הילקוט הביאו. ח' בפתח דבר בראש ס' ספרי דאגדתא ערכתי רשימה מכל המאמרים בילקוט אסתר אנה הם נמצאים במדרש אבא נריון. ט' גם רשימה ממדרש פנים אחרים (אשר הוצאתי שמה עפ"י כ"א). י' במבוא למדרש שמואל רשמתי כל המקומות אשר הילקוט הביאו. י"א במבוא למדרש משלי רשמתי כל המקומות אשר הביאו. י"ב במבוא למדרש וזטא (ס"ו ו' וס"ו ז') נתתי רשימה מכל המקומות אשר הביא את המדרש וזטא על שיר השירים. י"ג שם (ס"ו י"ב) נתתי רשימה מן מאמרי הילקוט הנובעים מן רות וזטא. י"ד שם (ס"ו ט"ז) ערכתי רשימה מהמקומות אשר הביא מאמרים מן קהלת וזטא (כי המדרש קהלת רבה לא היה לפנינו). ט"ו במבוא למדרש איכה (ס"ו י"ג) נתתי רשימה מכל המקומות. שהביא ממדרש איכה רבה. ט"ז שם במבוא (ס"ו י"ד) נתתי רשימה מכל המקומות שהביא מן מדרש איכה וזטא. י"ז הרשימה

אשר לפנינו מכל המקומות אשר הביא את 'תנא דבי אליהו' ואנה המאמרים נמצאים לפנינו בתנא דבי אליהו רבא ותנא דבי אליהו זוטא. ובעל הילקוט הביא שניהם בשם תנא דבי אליהו סתם, ולפעמים הובא בנוף הספר (היינו בילקוט). תנא דבי אליהו' כמו שהבאתי בהערות להרשימה. ופעם א' נמצא בילקוט מצויג. 'סדר אליהו זוטא' בס' כי תשא רמו שצ"א. ויען כוונתו מוציא כעת לאור המבוא לתנא דבי אליהו, אמרתי דבר כעתו מה מוב, ואני שולח כזה הרשימה מכל המקומות שהביא הילקוט את תר"בא ואנה המאמרים נמצאים לפנינו, אשר יאבה לספחה אל המבוא שלו:

עוד אעיר את כבודו על דבר אחד. הרב מהר"ר אליהו די ווידאש בספרו ראשית חכמה (השלימו בצפת י"ח אדר של"ה) הביא הרבה פעמים את הס' תנא דבי אליהו. אבל הוא בעצמו לא ראהו רק לקח דבריו מהילקוט אשר הוא (בעל הילקוט) הביא המאמרים בשם תנא דבי אליהו, ולרוב הביא, מועתק מהילקוט. הובא בילקוט' אבל נמצא בראשית חכמה שהביא בתנא דבי אליהו נמצא אצלינו בכתב יד' וכל קורא יחשוב כי היה נמצא אצלו התנא דבי אליהו בכתובים והמאמרים שהביא ממנו חסר לפנינו. אולם לא כן הוא רק אשר הביא בשם תנא דבי אליהו כתב יד הוא אנרת בראשית הנמצא בדפוס. ולפניו היה המדרש הזה בכתב יד ויכנהו. תנא דבי אליהו' ואחר החקירה והדרישה מצאתי ברשימה של החכם ניבוער מכי אקסאפרד קובץ 8840 שהביא שנמצא שם כתב יד בשם 'סדר אליהו רבה' ובקשתי מחכם אחר הר' יצחק לאסט הוישוב כעת באקספארד להעתיק למעני הכי' היה וראיתי כי הוא המדרש אנרת בראשית (אשר אני עסוק כעת לערוך הערות ותקונים עליו וא"ה אוציאו לאור עולם). והמעתיק אשר לא ידע מהות הספר חשב שהוא סדר אליהו רבה ורשם בן בהתחלת הקובץ. והטעם אשר יכנה הספר כן, כי בכי נמצא באיזה מקומות. אמר אליהו. אמר אליהו וזכור לטוב' (אשר אין זכר מזה בנדרס ועוד הרבה שינויים נמצא בהכי אשר ארכב אי"ה מזה באריכות) לכן חשב שהספר הוא סדר אליהו רבה ובעל ראשית חכמה ראה את הכי' הזה או העתקה ממנו. ובמקום סדר אליהו רבה יכנהו. תנא דבי אליהו' כי הקדמונים כאשר הביאו את הספר הזה תנא דבי אליהו היו מכנים בשם 'סדר אליהו' (עין תוס' כתובות ק"ה ע"ב) ושכלי הלקט השלם ענין תפלה (דומיהם). ואביא פה לפני המקומות אשר כעת ראשית חכמה הביא מאמרים בשם תר"בא כי' והוא באנרת בראשית כמו (שער הקדושה פ"ג דף ר"ט ע"ב דפוס אמס') ובתנא דבי אליהו (נמצא אצלינו בכי' אחיזל ושיה בשוט לשון תחבא מפני שקשה לשון הרע מתרב כו' הוא באניב פ"ג והובא בריח כמו שראה בכי' מן אניב; (שער התשובה פ"ג דף קכ"ט ע"א) הביא בתנא דבי אליהו נמצא אצלו בכתובת יד וז"ל והמלך דוד זקן בא בימים ושיה וקוי ה' יחליפו כח אחיזל י"ג שנה שכב דוד כו' הוא באניב פרק ל"ח. (עוד שם פ"ג דף קל"ב ע"א) ובתנא דבי אליהו אמר וז"ל ושיה טוב לנבר כי ישא עול בנעוריו אמר אליהו ז"ל אשרי מי שקבל ייסורין מנעוריו למה שסופו נח. מניין מאיוב כו'. וזה ניכר מן אניב פ"ס וחסר בראשית חכמה המלות. (נמצא אצלינו בכי') ובעל ראשית חכמה הביא כל הלשון כמו שהוא באניב כי' כי בנדרס יש איזה שינויים. גם הביא כמו שהוא בכי'. אמר אליהו' וליתא בנדרס ובעבור זה חשב המעתיק כי הוא 'סדר אליהו רבה' כי גם במדרש כמיר מצויג שהביא אליהו אומר (במיר פ"ד אות כ') וכוון לתר"בא פ"ג. וכן (שם פ"ה אות ט') אליהו אומר וכוון לתר"בא פ"א. (פרק גידול בנים דף רצ"ג ע"א) בתנא דבי אליהו הובא וז"ל ויהי כי זקן יצחק ושיה יראה אל עברדך פעלך והדרך על בניהם אמרו חז"ל עשרים דורות מאדם ועד אברהם ובכולם לא היחה זקנה עד שבא אברהם כו' הביא מאמר גידול והובא באמצע. סליק פ' תורה' פ' נביאים' ופ"ים ע"ב מצאתי. ועם היות שיש מקצת מעיות בלשון, הענין מוכן, ולא מצאתי ספר להגידו כראוי. וזה הוא באניב פרק מ' וחסרים המלות. (נמצא אצלו בכי') וכל הלשון שהביא הוא כמו שהוא בכי' מן אניב כי בנדרס יש איזה שינויים. (שער הקדושה דף ק"ע ע"ב) ובתנא דבי אליהו על פסוק ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו. מלמד שרצה להורגו ולא היה בו כח מפני שיעקב אבינו היה מוויין תפילין בראשו וכזרועו וציצית בכנודו כו' הוא באניב פ"ג בכתב יד ובנדרס חסר כל זה וגם פה יש לתקן בראשית חכמה. נמצא אצלו בכי': ובמבוא לאנרת בראשית אשר יצא בקרוב לאור הארכתו כזה:

רשימה

מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים ומציין "תנא דבי אליהו" ואנה המאמרים נמצאים לפנינו:

מקום	רמז	ה מ ת ה ל	מציין	נמצא	פרק
כראשית	לד	ויגרש את האדם	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	א
נח	סא	לא נלגל הקב"ה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כ
שם	סב	חתקע"ד דורות	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ו
לך	עו	לעולם ישמור אדם בלבו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יג
שם	שם	למדנו מאברהם	—	בתנא דבי אליהו רבא	כה
שם	עו	אני ה' אשר הוצאתיך	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
שם	עה	כתיב אל תגול דל	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יה
וירא	פב	האומר שלא אכלו המלאכים	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יב
שם	שם	משום אדם אחד אמרו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	א
שם	צה	ישמור אדם דברים בלבו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ז
שם	צט	אמרו אותו היום	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ז
תולדות	קיא	בימי ר' יהושע בן חנניא	תנא דבי אליהו	—	—
שם	קטז	ורעו של עשו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כד
ויצא	קיה	ויפגע במקום	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
וארא	קפב	דס מפני מה בא	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ז
בא	ריב	פעם אחת היתי עובר	—	בתנא דבי אליהו רבא	כב
בשלח	רסה	ויהי ידיו אמונה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ב
שם	רסח	ויבא עמלק	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כד
יתרו	רסח	אני הותיך יתרו בא אליך	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
משפטים	ססא	ויעשו עולות וזיה אין כאל	—	בתנא דבי אליהו רבא	ט
		ישרון	—	בתנא דבי אליהו רבא	ט
כי תשא	שפו	כתיב לך אל העם וקדשתם	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	טו
שם	שצא	וישב משה לאבול	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יג
שם	שם	שנו חכמים	סדר אליהו זוטא	בתנא דבי אליהו זוטא	ד
שם	שם	אמר משה לפני הקב"ה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ד
שם	שצה	ויעבר ה' על פניו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	א
ויקרא	תכט	זו"ה הביאני המלך חדרני	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
שם	תמד	אמרו חכמים למדנו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
שם	תנה	יאם תקרוב	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ב

¹ עד מה זה לא לך: בבורו עמו שהוא מכ"ר פכ"א אות ה'; ² גם את הח"ב תנא דבי אליהו זוטא מכנה בעל הילקוט בשם תנא דבי אליהו סחם; ³ הילקוט הרכיב פה שלשה מאמרים מתד"בא המאמר הראשון לעולם ישמור אדם אשר מצוין תד"בא עוד לא נמצאתי ואולי חסר לפנינו והמאמר השני המתחיל מבאן אמרו כל המרבה כבוד שמים וממטע כבוד עצמו הוא מפל"ג, והמאמר למדנו מאברהם הוא מפ"כ"ה; ⁴ הציין תד"בא במאמר שלפניו מוכח גם על זה; ⁵ אין זכר מזה בתד"בא רק הוא בב"ד פכ"ד אות י'; ⁶ בפנים הילקוט כתוב תנא דבי אליהו פעם אחת כיו ובגליון חסר הציין; ⁷ באמצע הביא הילקוט תנא דבי אליהו זו"ה אין כאל ישרון ובגליון חסר הציין; ⁸ רק בפעם הזה מציינו הציין, סדר אליהו זוטא":

מקום	רמז	המתחיל	מציון	נמצא	פרק
צו מצורע קדושים	תקד	בא אחד וישב כנגדי	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	טז 9
	תקסה הריב	וזאת תורת הוב לא תלך רביל בעמך שנו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	טז 10
שם שלח	תריג	הכמים לא תשנא אחיך	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יח
	תשמב	וישלח אותם משה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כט
שם שם	תשמה	כי העמלקי והכנעני	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כט
	תשני	וימצאו איש מקושש עצים	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כו 11
חקת בלק	תשסד	וממתנה נחליאל	—	בתנא דבי אליהו זוטא	ד 12
	תשסה	כיון שבא נח לעולם	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כה
שם שם	תשסו	מי מנה עפר יעקב	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כא
	תשעא	בנחלים	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כא
ואתתנן שם שם	תתכו	כי ה' אלהיך אש אוכלה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	א
	תתלו	אנכי ה' אלהיך ברוך המקום ואהבת תרא מעורב על הבריות	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	כה וכו
ראה	תתצח	כתיב הענק תעניק לו והרי דברים ק"ו	—	בתנא דבי אליהו רבא	כב 13
תצא נציבים האזינו	תתקבה	ארבע מרות בדרך ארץ	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ג
	תתקמ	אמר אליהו ז"ל מעיד אני עלי הכל ברא הקב"ה בעולמו הוץ	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	יד וטו
ברכה יהושע	תתקסב	ממדת השקר ברוך מבנים אשר	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ט
	ז	הכינו לכם צידה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יח 14
שפטים שם שם	טז	וישבר אותם תחת ההר	—	בתנא דבי אליהו רבא	כא 15
	מה	ודבורה אשה נביאה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ט
שם שם	שם	היא יושבת תחת תומר	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ט
	שם	רוכבי אתונות יפתח הגלעדי נדר דבר שלא	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	י 16
שמואל שם שם	עז	בהונן אלקנה ואשתו בניו ובנותיו	—	בתנא דבי אליהו רבא	ה 17
	קג	רני רני השיטה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יא 18
שם שם	שם	על הכל הקב"ה פורע	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יח
	קנה	אנכי שלומי אמוני ישראל	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יא

9 בתנא דבי אליהו בילקוט ותרגומו ב' רמזים ותרגומו ת"ת הוא ג"כ מן תד"בא שם: 10 גם בכאן הפירוט הרמזים וגם רמז ת"ת ב' במעשה בתלמיד אחד הוא ג"כ מן תד"בא שם: 11 בגוף הילקוט הובא ג"כ תנא דבי אליהו וכן מציון כן בגליון: 12 במענות מציון פרקי דר' אלעזר וצ"ל תנא דבי אליהו: 13 במענות מציון, מדרש" וצ"ל תנא דבי אליהו: 14 מובא בפנים תנא דבי אליהו וכן מציון בגליון: 15 במענות מציון שם, מדרש" וצ"ל תד"בא: 16 גם התחלת רמז ב' מכאן אמרו, תוא מתד"בא והמדרפוסים הפרידו והציגו רמז חדש: 17 בילקוט חסר הציגו תנא דבי אליהו: 18 ובכ"ד פנ"ד, אות ד, תני אליהו רומי רומי השיטה כו' הוא נובע מתד"בא וכן במדרש שמואל פ"ב אות ג' תני אליהו רומי יומי השיטה כו' ובגמרא ע"ז כ"ד ע"ב הובא בשם ר' יצחק נפחא עינין במדרש שמואל העירא כ"ב כ"ג כ"ד:

מקום	רמז	ה מ ת ח י ל	מציון	נמצא	פרק
שם שם שם מלכים שם שם שם שם	קסה	אלה דברי דוד האחרונים . . .	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ב
	שם	ברית עולם	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ג
	שם	ותן ה' דבר בישראל	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ז
	רח	אלהו משל מי	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ט
	ריר	אלהו ז"ל עשה מזבח	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יז
	ריו	מה לך פה אלהו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ח
	רבר	מפני מה זכה אלהו שהחיה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ה
	ה	את המת	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ה
שם שם שם שם שם שם שם שם	רלא	ויכרה להם כרה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
	רלב	עשה אדם מצוה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ז
	רלד	ולא דבר ה' מה נשתנה הושע	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ט
	רמר	ויאמר חזקיהו מארץ החוקה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	ט
	ה	באו	—	בתנא דבי אליהו רבא	ח
	רעה	השמן לב העם פעם אחת	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	טז
	שב	הייתי יושב בב"המ	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יד
	שסו	יראת ה' היא אוצרו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	יד
שם שם שם שם שם שם שם שם	שמו	מי זה בא מאדום	—	בתנא דבי אליהו זוטא	יט
	שמ	בן אדם בן אנשים כשרים	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ו
	תרנה	אמרות טהורות התקע'ד דורות	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	י
	תרעב	קודם שנברא העולם	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו זוטא	י
	שמ	יום ליום יביע אומר מה טיבן	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ב
	שם	של ב' ימים הללו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ב
	שם	בטח בה' מעשה בכרן	—	בתנא דבי אליהו רבא	יח
	שם	כבוד ועוז לצדיקים לע"ל	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ה
שם שם שם שם שם שם שם שם	שם	כי שמחתי ה' בא וראה כמה	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ה
	שם	מיני חיות	—	בתנא דבי אליהו רבא	ב
	שם	לגזור ים סוף תנא דבי אליהו	תנא דבי אליהו	בתנא דבי אליהו רבא	ב
	שם	פעם אחת הייתי עובר	—	בתנא דבי אליהו רבא	יד
	שם	גלמי כיצד אדם עושה מלאכה	—	בתנא דבי אליהו רבא	יד
	שם	כל ששה	—	בתנא דבי אליהו רבא	א
	שם	שם	—	בתנא דבי אליהו רבא	א
	שם	שם	—	בתנא דבי אליהו רבא	א

²¹ וגם המאמר שלפניו כי ברית עולם שם לי הוא מתדב"א שם וחסר הציון ועל התחלת המאמר מציון שו"ט וצ"ל מדרש שמואל והוא בפ"כט אות ג' ומן כי ברית עולם הוא מתד"בא והמאמר ראש השלישי הוא מתדב"א במאמר שלאחריו ובעל הילקוט שינה הסדר: ²⁰ הילקוט הביא בגוף הספר תנא דבי אליהו: ²¹ גם בכאן הביא בגוף הספר תד"בא: ²² מציון שו"ט בטעות: ²³ בילקוט חסר הציון תד"בא: ²⁴ והוא עד השמים מספרים כבוד אל א"ר יעקב בר זבדי שהוא מן שו"ט כוזבור י"ט אות ו' וחסר הציון „מדרש": ²⁵ בילקוט שם הובא באמצע תנא דבי אליהו מעשה בכרן ובגליון חסר הציון: ²⁶ ומן תני רשב"י הוא מפסיקתא דר"ב התודש: ²⁷ בילקוט שם הובא בתחלה מאמר מפר"א והוא בפ"ט והמאמר כמה מיני חיות הוא מתד"בא וחסר הציון „תד"בא": ²⁸ הוא עד מחלק מזונות לכל באי עולם ומה מלכים גרולים הוא מתחומא הקדום דברים אות ה' והציון תחומא נשמת ממקומו: ²⁹ בילקוט הביא מאמר אחר ומציון פסיקתא רבתי והוא בפ"כג ואח"כ הביא כיצד אדם עושה מלאכה כל ששה והוא מתד"בא פ"א וחסר הציון תד"בא והמאמר ולא אהר בהם זה יום שביעי הוא בתד"בא ריש פ"ב והוא עד ד"א ימים ויצרו ברא הקב"ה ימים: